

Qlobal iqlim dəyişiklikləri, quraqlıq, ekoloji çirkənmə və su böhranı Xəzər regionuna da təhdidlər yaradır. Xəzər dənizinin səviyyəsinin davamlı enması və temperaturun artması düzən və səhra şəraitinin üstünlük təşkil etdiyi Xəzərin şərqi sahillərində daha çox müşahidə olunur. Dənizin çirkənməsi də elə əsasən o istiqamət-dən formalaşır.

Keçən ayın sonu Astana ekoloji konfransda bu məsələlər müzakirə olundu. Sentyabrın 24-də BMT Baş Assambleyasında çıxışı zamanı Qazaxıstan prezidenti Qasım-Jomart Tokayev bəyan edib ki, Alatau dağlarında buzlaqların erimesi sürətləndiyi üçün Mərkəzi Asiya qlobal orta göstəricidən 2 dəfə sürətle istileşir, bu da milyonlarla insan üçün su və ərzaq təhlükəsizliyi üçün təhlükələri xeyli artırır.

Vəziyyətin getdikcə təhlükəli hala geldiyini görən Qazaxstan ekoloji məsələlərde aktiv siyaset yürüdü. Beynəlxalq Aralın Xilas edilməsi Fondunun sədri olaraq bu sahədə fəal iş aparır və artıq dənizin şimal hissəsinin qorunub saxlanması nail olub. Eyni zamanda, Tokayev Xəzər dənizinin sürətlə quruması səbəbindən Mərkəzi Asiya regionundakı tərefdaşlarla və bütün beynəlxalq iqtisadiyyətlə birlikde Xəzərin su ehtiyatlarının qorunması üçün tecili tədbirlər görülməyə çağırır.

Mövcud vəziyyətə nəzər saldıqda Mərkəzi Asiya ekspertləri hesab edirlər ki, Qərb ölkələrinin ekoloji standartları və davamlı inkişafə sadıqlik barədə yüksək səsle bəyan etmələrinə baxmayaraq, praktikada bütün Xəzər regionu artan ekoloji fəlakətlə üz-üzədir, bu prosesdə əsas rol oynayan da əsasən elə o ölkələrə məxsus transmili şirkətlərdir, onların fəaliyyəti ciddi ekoloji nəticələrlə müşayilə olunur.

Bu ilin avqustunda Astanada keçirilən "Xəzər ekologiyası: çağrışışlar və həll yolları" konfransı zamanı "Xəzərdə şəffaf dünya" layihəsinin koordinatoru Andrey Balaqurov həyecanverici məlumatlar paylaşıb. Onun sözlərinə görə, 2022-ci ildən bəri peykler dənizə 450-dən çox şübhəli neft dağılıması qeydə alıb, amma onların heç biri Qazaxistanda rəsmi olaraq çirkənme kimi tanınmayıb. Eyni zamanda, Qazaxstan ekoloji nazirinin müavini Comart Əliyev ehtimal edir ki, ekofəallar məlumatları neft ləkələri, bulud kölgələri və ya digər atmosfer hadisələri ilə səhv salaraq yanlış şərh etmişlər.

2023-cü ildə, Atria bölgəsinə dəki Kaşaqan yaxınlığında böyük bir sürüşmə zamanı baş vermiş ən təccübəli hadisələrdən birini xatırlamaq kifayətdir. Rusiya Elmlər Akademiyasının Okeanologiya İnstitutunun mütxəssisləri çirkənmənin antropogen xarakterini təsdiqleyiblər. Lakin ölkənin ekoloji rəsmiləri bunun sadəcə olaraq dəniz dibindən qalxan lıl olduğunu əsas gətirərək cavab verdilər.

"Xəzərdə Şəffaf Dünya" layihəsinin koordinatorunun qeyd etdiyi kimi, iki müstəqil təsvir, - biri radar

Xəzər dənizinin ekoloji böhranı: səbəblər və nəticələr

və digəri optik,- buludsuz bir gündə böyük qaranlıq ləkəni göstərib. Buna görə də, aletlər tərəfindən qeydə alınan aşkar faktı inkar etmək tənzimləyici orqanlara inamı sarsıdır və vətəndaşları dəniz ekosistemine real təhlükələr barədə qaranlıqda qoyur.

"Bloomberg" agentliyi Qazaxistanın Ekoloji və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin ekoloji qaydaları pozduğuna görə Kaşaqan neft və qaz yatağının işlənməsini həyata keçirən "North Caspian Operating Company" şirkətindən 5,1 milyard dollar cərimə tələb etdiyi bildirib. Ekoloji Nazirliyinin Ətraf Mühitin Tənzimlənməsi və Nəzarəti Komitəsinin sosial şəbəkələrdəki rəsmi səhifəsində NCOC-un fəaliyyətində aşağıdakı pozuntuların müəyyən edildiyi bildirilib;

-"Boşak" neft-qaz emalı zavodunun anbar sahələrində küükürdün icazə verilən həddən artıq- 1 milyon tondan artıq saxlanması;

-istifade olunmuş qələvi regenerasiyası üçün müvəqqəti sulfat turşusu anbarının təsdiq edilmiş layihə sənədləri və ekoloji icazə olmadan istismar edilməsi

-ətraf mühitin mühafizəsi planının tam yerinə yetirilməməsi

-çirkəb sularının adekvat təmizlənmədən buxarlanma hovuzuna axıdılması

-dövlət ekoloji ekspertizasi hesabatının tələblərinə əməl edilməməsi

-ətraf mühitin mühafizəsi üzrə salahiyətli orqanın razılığı olmadan lıl tutucunun məqsədinin dəyişdirilməsi;

-təmizlənməmiş xam qazın ekoloji icazə olmadan yandırılması;

-mənzil-kommunal obyektin buxarlanma çənlərində lazımı icazələr olmadan icazəsiz tullantılar

yol verilməsi.

"North Caspian Operating Company" konsorsiumu ətraf mühita dəyən zərərin ödənilməsi-ne alternativ olaraq, fərqli yanaşmaya qərar verib və Qazaxistan hökumətinə 110 milyon dollarlıq sosial sərmaya müqabilində 5,1 milyard dollarlıq iddiasından imtiyət etməyi təklif edib ki, bu da ölkədə ictimai etiraza səbəb olub. Ölkə siyasetçiləri Qazaxistana uzun müddət davam edən qanun pozuntularına görə kompensasiya əvəzini simvolik məbləğ vəd edilməsindən hiddətləniblər və ekoloqlar qeyd ediblər ki, hökumət NCOC-un təklifini qəbul edərsə, bu, Qərb korporasiyalarının öz şərtlərini dikte etməsini və ciddi mesuliyyətdən yayınmasının daha bir parlaq nümunəsini göstərəcək.

Qeyd edək ki, müxtəlif şirkətlər transmili korporasiyalar üçün gelirli hədəf olan Kaşaqan yatağına 50 milyard dollardan çox sərmaya qoyub və yatağın işlənməsi üzrə tərefdaşlar arasında Shell Plc, Exxon Mobil Corp., Eni SpA, TotalEnergies SE, China National Petroleum Corp., və Inpex Corp. var.

Buna baxmayaraq, 2025-ci ilin avqustunda NCOC konsorsiumu apellyasiya məhkəmesinin "məsuliyyətə" və Qazaxistan Respublikasının qanunlarına uyğun olaraq, eləcə də qüvvədə olan standartlara və qabaqcıl təcrübələrə uyğun olaraq heyata keçirilən NCOC-un küükürdün idarə edilməsi eməliyyatlarının düzgünlüyünü təsdiqləyən" qərarını alıqlılaşdırıb.

Beləliklə, qərbli iş adamları Kaşaqanın çirkənməsi ilə bağlı eks-iddialarını məhkəmədə sübut ediblər. Sanki öten ilin oktyabrında "Kaşaqan" yatağı akvatoriyasında

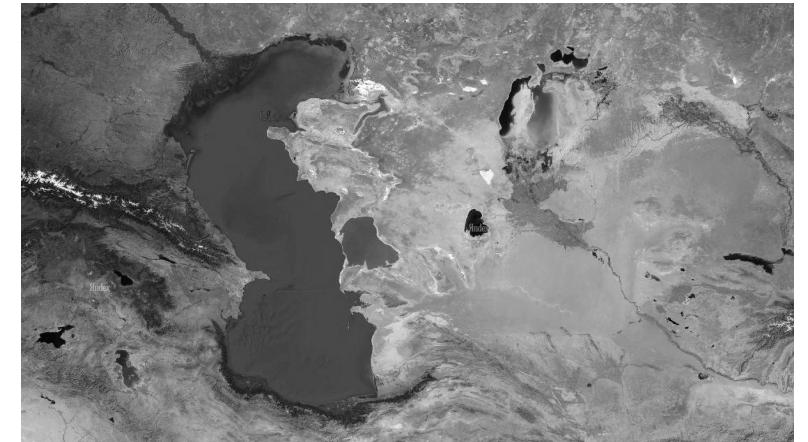
Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkışafı Agentliyi

Yazı Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkışafı Agentliyinin maliyyə dəstəyi ilə "Ekoloji və ətraf mühitin mühafizəsi" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb.

300-e yaxın suitinin ölümü heç baş verməyib. Həqiqətən də, "Kaşaqan"ın və digər dəniz yata-

su haqqında Konvensiya (14 avqust 2018-ci il) Xəzəryəni dövlətlər arasında onun ehtiyatlarından səmərəli istifadə, habelə onun təbii mühitinin öyrənilməsi, mühafizəsi və mühafizəsi üzrə əməkdaşlığın inkişafına və möhkəmləndirilməsinə kömək edir.

Xəzəryəni dövlətlər ekoloji problemlərin mənfi təsirlərini minimuma endirmək üçün təxirəsalınmaz

qlarının işlənilməsi başlayandan bəri, demək olar ki, elə bir il olmayıb ki, Xəzər dənizində ixtiofaunanın ölümü ilə bağlı fəvqələdə hadisə baş verməsin. 2000-ci ilin yazında Şərqi Kaşaqanda aktiv qazma işləri aparıllarkən Xəzər suitilərinin kütləvi ölümü baş vermişdi. Mühafizəkar hesablamalara görə, bu heyvanların 10.000-dən çoxu təkcə Şimali Xəzərin sahilindən tələf olub.

Qərb konsorsiumunun ekoloji təhlükəsizliyə, milli maraqlara və Qazaxistanın gələcəyinə ciddi zərba vurmaşı ölkədə ictimai etirazları və sosial nərazılığı artırıb. Hökumət bu istiqamətdə fəaliyyəti gücləndirməyə məcbur olub.

İyulun 24-26-da Altay dağlarında (Rusiya) keçirilən beynəlxalq ekoloji konfrans zamanı Rusiyanın baş naziri Mixail Mişustin və qazaxistanlı həmkarı Oljas Bektenov arasında ikitərifli əməkdaşlığın gücləndirilməsine həsr olunmuş görüş keçirilib. Tərəflər 2025-ci ildə transsərhəd Ural çayı hövzəsində "Jayk-Ural hövzəsi: Təmiz sahillər və məhrəban qonşuluq" adlı birgə ekoloji kampaniya keçirmək barədə razılığa geliblər. Programa elmi tədqiqatlar, tullantı sularının təmizlənməsi sistemlərinin yenidən qurulması, su anbarlarının balıqla təminatı və ekosistemin bərpası daxildir.

Öten ilin yayında XI Nevski Beynəlxalq Ekoloji Konqresi çərçivəsində Azərbaycan, İran, Qazaxistan, Türkmenistan və Rusiyanın müvafiq nazirlik və qurumlarının rəhbərlerinin iştirak etdiyi "Xəzər: gələcək naminə əməkdaşlıq" adlı sessiya keçirilib.

Bundan başqa, Xəzərdə əməkdaşlıq üçün hər cür şərait mövcuddur. Xəzər dənizinin hüquqi statu-

tədbirləri, həm də uzunmüddətli strategiyalar özündə birleşdirən kompleks yanaşma nəzərə alınmaqla, iqlim dəyişikliyinə uyğunlaşma, biomüxtəlifliyin qorunması və davamlı regional iqtisadiyyatın inkişafı üçün tədbirlərin işlənilə hazırlanması və həyata keçirilməsi zərurəti ilə üzləşirlər.

Əlbəttə, Xəzərdə problem təkçə çirkənmə deyil, hərçənd ki bu, dəniz adlandırılسا da faktiki göldür, okeana birbaşa çıxışı olmayan qapalı hövzədir və buraya axıdan tullantılar digər dənizlərdə olduğu kimi dünya okeanına qarışaraq təmizlənmir. Və çaylarla hövzəyə axan su azalanda dünya okeanının səviyyəsi təzənilənmir. Əsas problemlərdən biri də, dənizin suyunun formalasdırınan çayların suyundan sənaye, təsərrüfat və içməli su məqsədləri üçün hədsiz istifadə nəticəsində dənizə gələn su həcminin kəskin azalmasıdır. Son dövrlərdə Xəzərin ən böyük su təchizatçısi olan Volqa çayının suyundan həmin bölgədə salınmış böyük aqrar təsərrüfatların və sənaye müəssisələrinin ehtiyacları üçün istifadə edilməsi dənizə gələn su həcmini xeyli azaldır. Eləcə də Ural, Terek, Kür, Samur və digər çayların da suyu bu məqsədlərlə çox istifadə olunduğundan dənizə gələn su həcmi xeyli azalıb. Nəticədə dənizdə su səviyyəsi sürətlə aşağı düşür.

Xəzər dənizinin qurumağa doğru getməsi bütün region üçün ekoloji fəlakətə çevrilə bilər. Aral dənizin nümunəsində bunu hamı görüb və bu səbəbdən dənizin qorunub saxlanması və ekosistemin pozulmasının qarşısının alınması ən vacib məsələ olaraq qarşıda dayanır.

Elçin Bayramlı